

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Революции и еволюции – политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“ Revolutions and evolutions – political, economic, technological, cultural and social dimensions of “progress”
Том / година Volume / year	II / 2023
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Дора Савова Dora Savova, PhD Student
Институция Affiliation	Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Sofia University “St Kliment Ohridski”
Заглавие Title	ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ КАТО АВТОР НА ПЪРВИЯ ПРОЕКТОУСТАВ НА УЧИЛИЩЕТО И ОБЩИНАТА В ГРАД СВИЩОВ EMMANUEL VASKIDOVICH AD THE AUTHOR OF THE FIRST DRAFT STATUTE FOR THE MANAGEMENT OF SCHOOLS AND THE MUNICIPALITY IN THE TOWN OF SVISHTOV
Страници Pages	104–111
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-2-104/

ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ КАТО АВТОР НА ПЪРВИЯ ПРОЕКТОУСТАВ НА УЧИЛИЩЕТО И ОБЩИНАТА В ГРАД СВИЩОВ

Дора Савова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Емануил Васкидович в дългата си кариера на педагог и просветител успява да осъществи качествен учебен процес, да организира светски училища по европейски образец и да предаде на българското общество придобитите знания и умения в гръцките школи, където има възможността да получи образованието си. Въвежда иновации в обучението и е запомнен с напредничавите си идеи. През целия си житейски път се стреми към преуспяване на обществото чрез качествено и съвременно образование на българските младежи. В текста е засегнат един аспект на неговата издателска дейност – публикуването на първия проектоустав на български език за финансиране и управление на общинските училища, както и за функционирането на гражданските общини. Текстът му е адаптиран за училищата в Свищов, а прототипът му е уставът на Мелнишката църковна община от 1813 г.

Ключови думи: Емануил Васкидович, проектоустав, Свищов, Мелнишки устав

Емануил Васкидович и постигнатото от него заемат полагащото им се място в българската историография и може да се каже, че делото на този просветител е подобаващо оценено от изследователите¹. Въпреки задоволителния обем на написаното, до ден днешен можем да намерим някои аспекти на дейността на Емануил Васкидович, които не са докрай анализирани. Все още предстоят описването и популяризирането на книжния фонд на библиотека „Емануил Васкидович“ към читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в Свищов, притежаващ гръцките книги от личната библиотека на учителя. В текста засягам интересен аспект от издателската и обществената му дейност, който до момента не е достатъчно разяснен.

Роден в самия край на XVIII в. в Мелник, Емануил Васкидович има възможността да получи високо образование чрез подходяща за

¹ За живота и делото му са написани две монографии: Гунев, Иван. Емануил Васкидович и неговото славянобългарско светско училище. София: ОФ, 1988; Парапунски, Йордан. Емануил Васкидович – първият светски учител в България. Свищов, 2015. Изследователите го включват във всички енциклопедични сборници, както и в множество статии.

времето си подготовка. Учил първоначално в реномираните гръцки общински училища на родния си град, той продължава обучението си в известната гръцка школа на остров Хиос. Стипендиант на мелнишката църковна община, постигнал отлични резултати още от най-ранна възраст, Васкидович усвоява най-модерното за времето си образование, което могат да предложат гръцките училища. Младежът е запознат с начина на организиране, финансиране и осъществяване на учебния процес в училищата от нов, светски тип. Подготовката му помага да използва историческия шанс, който му предоставя предложението на свищовските общински първенци сам да организира, въпреки младостта си, модерно училище, финансирано от градската църковна община в Свищов.

Опожарен от поредната руско-турска война (1806 – 1812), градът не разполага с материална база, нито с достатъчен брой жители, за да се организират учебни класове. Издръжката на свищовските училища е проблем, който присъства във всички етапи от съществуването им до Освобождението.

Замисълът да се създаде подходящо за нуждите на търговията училище в Свищов, датира още в периода на войната, когато гражданите му все още са бежанци във Влашко. Замогналият се търговец Филип Сакелариевич открива фонд във виенска банка в размер на 19 000 форинта, с чиито лихви да се създаде училище в средната махала на родния му град. През 1814 г. той прави второ дарение от 8000 форинта, по тогавашния курс равни на 16 000 гроша, като годишната лихва принадлежи на училището и се използва за неговото финансиране.²

От счетоводните тефтери на Преображенското училище, водени от 1814 г. и преписани впоследствие в училищната кондика *„Всеобщий Кондик Славеноболгарскаго училища Божественнаго Преображения“*, можем да проследим част от даренията и произхода на средствата за издръжката на училището още от този ранен период: през 1818 г. е описано дарение в размер на 6000 оки сол; през 1820 г. школата се сдобива с дюкян, купен от всички ергени, чиито печалби са в полза на училището; през годините са описани по-скромни суми, дарявани за помен и упокой на душата на мъртвите; през 1827 г. училището придобива и други дюкяни, като на 26 октомври подробен запис свидетелства за подялбата на два дюкяна между долномахаленската школа и училището *„Свето Преображение“*; през същата година има подарена сума в полза на училището от заплащане на посредничеството на Васкидович в частен спор; стопанската дейност на училището след 1824 г. е описана по-подробно и дава ясна картина за финансирането на училището.

² НБКМ БИА II А 7750 (стара сигнатура) – Кол. № 25, арх. ед. 136, л. 4.

От 1825 г. счетоводството в кондиката е водено стриктно. Описани са приходите и разходите на училището, таксите, платени от учениците, лихвите от виенския фонд, пожертвованията, приходите от благотворителност. Разходите също се отразяват подробно – заплата на учителя, благотворителност, отопление, останалите неизплатени вересии.

Училищата, освен от такси, търговска дейност и пожертвования, се финансират и с църковни пари. В окръжното на Търновския митрополит Иларион Критски³, издадено през 1824 г. и намиращо се в кондиката на Търновската митрополия, открита от професор Снегаров през 1934 г., има отбелязана изрична заповед, която задължава местните църкви да отпускат парична помощ на свищовските училища, наречени „славянско“ и „общо“, по 200 и 120 гроша съответно.

От тези накратко приведени примери можем да заключим, че свищовската градска община разполага с действаща структура и следва правила, неописани в кондиката, но видими за изследователите. Управлението на средствата, както и боравенето с тях са вещо и добре организирани, съществуват механизми на отчет и контрол. Училищните сметки са водени по години, като страниците, отнасящи се за периода 1824 – 1847 г., са преписани в по-късен период, вероятно от тефтери, които не са запазени. Внимателният преглед на сумите, тяхното постъпление и разпределение показва, че средствата са отчетени с голяма точност. Няма данни за запазен правилник, устав или списък на участващите в градската община в този ранен период.

От наличните извори ясно виждаме, че средствата, които постъпват от таксите за обучение на учениците, дарения на частни лица, собствена стопанска дейност – отдаване под наем на дюкяни и складове, доброволни пожертвования на населението и еснафските организации, както и помощ от църковната власт, са управлявани от училищни настоятели или епитропи.

Как точно се организират градските църковни общини в началото на XIX в., при навлизането на светски елементи в тях, можем да проследим от много ограничен брой източници⁴. В случая на свищовската градска църковна община имаме налични няколко правилника и уста-

³ Снегаров, Иван. Другъ Търновски Църковен Кодексъ (За училища, енорийски църкви и манастири). Годишник на СУ. Богословски факултет, XVIII, 1940 – 1941. София: Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 1941, с. 7.

⁴ Христов, Христо. Българските общини през Възраждането. София: БАН, 1973; Pantazopoulos, Nikolaos. Community laws and customs of Western Macedonia under Ottoman Rule. *Balkan Studies*, 1961, II (1), 1 – 22; Либератос, Андреас. Финансиране на училищата на Балканите през XIX в. Някои бележки въз основа на примери от Пловдив и Габрово. Балканските измерения на фамилията Мустакови. Състав. и ред. П. Митев, Ваня Рачева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008, 266 – 273; Κωστής, Κώστας. Κοινότητες, εκκλησία και μιλέτ στις «Ελληνικές» περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων. *Μνήμων*, XIII, (1), 1991, 57 – 76. [последно видяна на: 17/04/2023]. Достъпна на: <https://doi.org/10.12681/mnimon.243>

ва, създадени от градските първенци⁵.

За най-ранен текст с уставен характер можем да считаме публикувания от Емануил Васкидович през 1847 г. и подготвен за печат още от 1845 г. проектоустав „Кратко изложение за обединяването на двете училища свищовски, училището на Божественото Преображение и Свети Апостоли“ (заглавие, включено като приложение към „Християнско поучение или сокращение на священныйят катихисисъ“)⁶, който е адаптиран вариант на рядък документ, съставен на гръцки език и напечатан във Виена през 1813 г. със заглавие: „Σύστημα, η Διαταγί“⁷ („Система или разпореждания“), в същността си устав за организиране и управление на православната мелнишка гръцка община. Документът съдържа 30 члена, в които са описани функциите и задълженията на ръководните органи, съставът им, начинът на тяхното избиране, както и отговорностите и правата им. Клаузите са подробни и конкретни. Значим като извор, уставът на мелнишката община е коментиран от изследователите като показателно свидетелство за навлизането на светски елементи в православните църковни общини, както и за механизмите, които позволяват постепенното еманципиране на общинското ръководство от пряката намеса на църковното ръководство.

Емануил Васкидович отпечатва в Белград, с частичната финансова помощ на княз Александър Караджорджевич, четири заглавия⁸. С ограничените финансови средства, с които разполага, свищовският учител успява да реализира отпечатването на предложението за единно управление на учебното дело в града. Адаптиран конкретно за нуждите на Свищов, правилникът е придружен с увод от автора. Оформен е в духа на християнските принципи, а основният призив е за обединение на силите на всички съграждани за борба с разделението и користолюбието, като обединението на свищовските училища е представено като път към благоденствие.

Проектоуставът е оформен в 24 параграфа, като подробно описва начина на съхранение на капитала и ценните документи на църковното и училищното имущество, начина на заемане на пари от касата,

⁵ НБКМ БИА (IIA 7750) – Кол. № 25, арх. ед. 136, л. 227 (лице и гръб): „Согласително писмо“ от 2 ноември 1847 г.; Кол. № 25, арх. ед. 136, л. 44 (от 1850 г. – НБКМ БИА II A 7750/81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, или кол. № 25, арх. ед. 136, л. 44, 46, 47, 48, 49, 90, 91, 92, 93, 94); Устав на Свищовската градска община – НБКМ БИА II B 622.

⁶ Васкидович, Емануил. 1847. Християнско поучение или сокращение на священныйят катихисисъ. Белградъ: Въ Правителствения тя Книгопечатня, 1847. [последно видяна на: 17/04/2023]. Достъпна на: <http://82.147.128.134:8082/show-sk?id=137>

⁷ Σύστημα, η διαταγί. Βιέννη, Τυλ. Ιωάννη Τζβεκίου, 1813.; Георгиева – Тодева, Мария. Уставът на Мелнишката община от 1813 г. Известия на държавните архиви, 1995, кн. 69, 287 – 300.

⁸ Савова, Дора. За „Кратко изложение за соединението на двете училища свищовски, училището на Божественото Преображение и Свети Апостоли“ на Емануил Васкидович, или първият публикуван общински устав на български език. История, 2021, XXIX, 6, 574 – 588.

олихвяването и изплащането на наемите и лихвите от имотите на църковната община. Начинът на избирането на настоятелите и епитропите е строго фиксиран.

Подробният и строг отчет на средствата и имуществото на общината, както и методите за събиране на пожертвованията от гражданите са описани в параграфи 9 – 16. Парите се събират в дискози на неделната литургия, съхраняват се в кутии и се разпределят в присъствието на всички епитропи. Търговците са длъжни, като Васкидович изрично споменава заповедта на митрополит Иларион, за да регламентират предложението си и да плащат в полза на общинската каса определени суми според вида на стоката, с която търгуват. Суми в полза на общината се събират и за помен и при изповядване на вярващите, като от тези суми може да бъдат поети разносните по погребението на съвсем бедните граждани.

От еснафските организации се събират допълнителни регламентирани такси в полза на общината. Епитропите, избрани по конкретен начин, имат задължение, освен да упражняват строг контрол върху събраните средства, да следят учебния процес веднъж седмично, като целта е усвояването на знания и моралът на учениците да са проследени отблизо, а неприемливото поведение се наказва с отлъчване на провинилите се.

Емануил Васкидович прави предложение за провеждане на изпити в първия ден на месеците април и септември, като учениците биват изпитвани пред комисия, която подбира изпитните въпроси. По този начин процесът на преподаване е контролиран, както и напредъкът на децата. Контролът, освен върху усвояения материал и знанията на учениците, се осъществява и върху способностите на учителите да се справят с преподаването и дисциплината в училищата. Васкидович има ясна представа колко е важно учителският състав да е в течение на всички нововъведения в сферата на педагогиката, да се следят всички новоиздадени помагала и учебници, както и да се подпомага печатането на учебници и преводи, като се използват обществени средства и дарения. В края на изложението си Васкидович призовава заможните съграждани да подпомагат печатането на учебни книги за бедните деца, а издателите и авторите – да предоставят безвъзмездно труда си на нуждаещите се.

По време на отпечатването на този текст Емануил Васкидович има пререкания с местен чорбаджия и е изгонен от Свищов. За него настават трудни години на безпаричие. През 1847 г. – годината, в която излиза от печат подготвената от него програма-устав, гражданите на

Свищов се събират, за да обединят управлението на двете школи – „Св. Теодор“ и тази в Харизанската махала.

В документа⁹, който съставят градските първенци, запазен в кондиката на свищовското Преображенско училище, са описани правилата за финансиране и управление, публикувани от Емануил Васкидович в същата година. Некоректно е да твърдим, че за свищовското общество този начин на организация е нововъведение. Въпреки че нямаме запазени правилници и устави от по-ранен период, можем да предположим, че градските първенци са използвали подобна организация десетилетия наред. Но независимо че съществуването на стройна организация в ръководенето на общите дела доказва предшестващата обществената грамотност и съзнание на свищовци, Емануил Васкидович е първият автор, публикувал правилата, по които функционират училищната и градската управа.

Въпреки че през 1847 г. така желаното обединение на училищните имоти на споменатите махали не се осъществява, не след дълго, през 1850 г., жителите на Свищов успяват да постигнат споразумение и да организират общо ръководство на четирите махали с трите им училища. Според запазения протокол от 5 април 1850 г.¹⁰ гражданите получават благословията и паричната помощ на Търновския митрополит Неофит в размер на 1000 гроша. Общинските първенци подписват съгласението със задължението всички махали да внасят годишни вноски в полза на общата училищна каса. След дълги пререкаания гражданите на Свищов обединяват усилията си за осигуряване на качествено образование на подрастващите си деца.

В следващите програмни документи, запазени до днес, като устава на Свищовската черковна община¹¹ който се отнася за всички училища в града и областта, създаден вече след учредяването на Екзархията, не откриваме елементите на просвещенските идеали, толкова ярко изразени в Мелнишкия устав и адаптирания му превод от Емануил Васкидович. Грижата за сираците и вдовиците, издръжката на стипендианти, безвъзмездната издателска дейност – съставяне и отпечатване на учебници за бедните ученици, вече не присъстват сред клаузите. Може би призивът за обединение вече не е актуален, но в първите уставни текстове, освен практическата полза от обединение на силите, съставителите наблягат и на християнското начало и принцип, че благоденствие и напредък, угодни на Бога, се постигат само с обща работа и усилия.

В трудни за него години, с ограничени финансови възможности, Емануил Васкидович успява да реализира отпечатването на този

⁹ НБКМ, БИА, кол. № 25, а. е. 136, л. 227.

¹⁰ НБКМ БИА Кол. № 25, арх. ед. 136, л. 44.

¹¹ НБКМ БИА II в 622.

адаптиран за нуждите на Свищов проектоустав. Запознат с успешното функциониране на мелнишката система за управление на общинските ресурси, той полага усилия опитът и знанията му да станат достояние на съгражданите му.

Мелнишкият устав, като единствен по рода си за периода на своето създаване, е важен извор за гръцката историческа наука¹², а присъствието на основните му постулати в български старопечатен текст ни дава допълнително знание за политическата и културната грамотност на българското население в периода на Българското възраждане.

В многогодишната си кариера на педагог и обществен деец Емануил Васкидович се опитва да приложи практиката на гръцките педагози, образовани в европейските центрове, в преподаването си и в организирането на ръководените от него училища. Нововъведенията в преподаването му са не едно, а публикацията, която засегнах бегло в този текст, е само шрих от цялостната му дейност. Публикациите и запазената му библиотека предоставят интересни данни на изследователите на Българското и на Гръцкото възраждане за движението на идеите на Балканите, пътищата на проникване на новите методи и идеи в образованието, печатното дело и начините, по които се организира осъществяването им.

EMMANUEL VASKIDOVICH AD THE AUTHOR OF THE FIRST DRAFT STATUTE FOR THE MANAGEMENT OF SCHOOLS AND THE MUNICIPALITY IN THE TOWN OF SVISHTOV

Dora Savova, PhD Student

Sofia University "St Kliment Ohridski"

Abstract: In his long career as a teacher and educator, Emmanuel Vaskidovich managed to implement a quality educational process, to organize secular schools according to the European model and to pass on to the Bulgarian society the knowledge and skills acquired in the Greek schools where he had the chance to receive his education. He innovated in his teaching and is remembered for his forward-thinking ideas. Throughout his life, he strived for the prosperity of society through quality and modern

¹² Πέννας, Πέτρος. Το κοινόν Μελενίκου και το σύστημα διοικήεώς του. Σερραϊκά Χρονικά.15, 2004, 305 – 322.

education of the Bulgarian youth. The text touches on one aspect of his publishing activity – the publication of the first draft statute in Bulgarian for the financing and management of municipal schools, as well as for the functioning of civic municipalities. Its text was adapted for the schools in the town of Svishtov, and the prototype for its drafting was the statute of the Melnik church community of 1813.

Keywords: Emmanuil Vaskidovich, draft statute, Svishtov, Melnik statute

Дора Савова, докторант

Катедра „История на България“

Исторически факултет

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Бул. „Цар Освободител“ № 15

E-mail: dora.savova@abv.bg